

ISSN: 2181-9416

1-SON, 2026

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

ALLOBERDIYEVA Durdona O'ktamjon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti

tayanch doktoranti

E-mail: durdonallaberdieva@gmail.com

MUHOFAZA ETILADIGAN TABIIY HUDUDLARDA TURIZMNING ROLI: BARQAROR RIVOJLANISH VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования):
ALLOBERDIYEVA D.O'. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda turizmning roli: barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2025) B. 136-143.

ANNOTATSIYA

Maqolada turizmning muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarda barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qanday hissa qo'shishi o'rganildi. Turizm va tabiatni muhofaza qilish o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, ularning iqtisodiyot, jamiyat va atrof-muhitga ta'siri XXI asrda turizmning rivojlanishi va jahon tendensiyalari nuqtai nazaridan aniqlangan. Stokgolm konferensiyasi (1972), BMTning Rio konvensiyalari (1992), 79/409/EEC va 92/43/EEC Direktivalari hamda Natura 2000 tarmog'i kabi xalqaro va mintaqaviy tartibga solish tizimlariga asoslanib, tadqiqotda muhofaza qilinadigan hududlarni yaratish va boshqarish ko'rib chiqildi. Bundan tashqari, maqolada turizm bilan bog'liq daromadlar yaqin atrofda jamoalarning ijtimoiy-iqtisodiy o'sishi va ekologik maqsadlarga erishishda qanchalik muhim ekanligi ta'kidlangan. Tadqiqotda axborot, bilim va aqlli boshqaruv barqaror turizmning muvozanatli o'sishiga qanday olib kelishi mumkinligi ko'rsatilgan. Maqola Bioxilma-xillik bo'yicha Kunming-Monreal global dasturining 30x30 3-maqsadi doirasida 2030-yilga kelib quruqlik va dengiz hududlarining kamida 30 foizini saqlab qolish, shuningdek, qo'shimcha muhofaza qilinadigan hududlarni yaratish va ularni boshqarish bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Ushbu maqola muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda turizmni boshqarish, barqaror rivojlanish rejalarini tuzish va mahalliy jamoalar bilan hamkorlikni rag'batlantirish uchun qimmatli ilmiy manba hisoblanadi.

Kalit so'zlar: muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, turizm, barqaror rivojlanish, ekoturizm, atrof-muhitni muhofaza qilish, 30x30 maqsad, barqaror turizm, mahalliy jamoalar.

АЛЛОБЕРДИЕВА Дурдона

Базовый докторант Ташкентского

государственного юридического университета

E-mail: durdonallaberdieva@gmail.com

РОЛЬ ТУРИЗМА В ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ: УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется вклад туризма в устойчивое развитие и охрану окружающей среды в охраняемых природных территориях. Рассматривается взаимосвязь между туризмом и охраной природы, а также их влияние на экономику, общество и окружающую среду с точки зрения развития туризма и мировых тенденций XXI века. На основе международных и региональных систем регулирования, таких как Стокгольмская конференция (1972), Рио-конвенции ООН (1992), Директивы 79/409/ЕЕС и 92/43/ЕЕС, а также

сеть Natura 2000, исследование охватывает вопросы создания и управления охраняемыми территориями. Кроме того, в статье подчеркивается важность доходов от туризма для социально-экономического развития близлежащих сообществ и достижения экологических целей. В исследовании показано, каким образом информация, знания и разумное управление могут способствовать сбалансированному росту устойчивого туризма.

Статья акцентирует внимание на необходимости научно обоснованных решений по сохранению как минимум 30 % суши и морских территорий к 2030 году, а также созданию и управлению дополнительными охраняемыми территориями в рамках цели 3 глобальной программы Kunming-Montreal «30x30» по сохранению биологического разнообразия.

Данная статья является ценным научным ресурсом для управления туризмом в охраняемых природных зонах, разработки планов устойчивого развития и поощрения сотрудничества с местными сообществами.

Ключевые слова: охраняемые природные территории, туризм, устойчивое развитие, экотуризм, охрана окружающей среды, цель 30x30, устойчивый туризм, местные сообщества.

DURDONA Alloberdieva

PhD Student at Tashkent State
University of Law

E-mail: durdonallalberdieva@gamil.com

THE ROLE OF TOURISM IN PROTECTED NATURAL AREAS: SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION

ANNOTATION

The article examines the contribution of tourism to sustainable development and environmental conservation in protected natural areas. The interrelationship between tourism and nature conservation, as well as their impacts on the economy, society, and environment, is analyzed in the context of 21st-century tourism development and global trends. Based on international and regional regulatory frameworks, such as the Stockholm Conference (1972), the UN Rio Conventions (1992), Council Directives 79/409/EEC and 92/43/EEC, and the Natura 2000 network, the study explores the establishment and management of protected areas. Furthermore, the article highlights the significance of tourism-generated revenues for the socio-economic development of surrounding communities and the achievement of ecological objectives. The research demonstrates how information, knowledge, and intelligent governance can contribute to the balanced growth of sustainable tourism.

The article emphasizes the necessity of scientifically informed decision-making for the creation and management of additional protected areas to achieve at least 30% coverage of terrestrial and marine areas by 2030, in line with Target 3 of the Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework's 30x30 initiative.

This study serves as a valuable scientific resource for managing tourism in protected natural areas, developing sustainable development strategies, and promoting collaboration with local communities.

Keywords: protected natural areas, tourism, sustainable development, ecotourism, environmental conservation, 30x30 target, sustainable tourism, local communities.

XXI asr boshidan buyon turizm muhim evolyutsiyani boshdan kechirdi va bu holat davlatlar hamda turli tartibga soluvchi organlar va institutlarni yangi va kutilmagan vaziyatlarga moslashishga majbur qildi. Globallashuv jarayonlari, sayohat narxlarining arzonlashuvi, qulay joylashuv imkoniyatlari hamda yangi hamkorlikka asoslangan turistik xizmatlar tizimlarining rivojlanishi natijasida an'anaviy modellardan chetga chiqadigan turizm shakllari yuzaga keldi. Bu holat, ayniqsa, tabiat bilan bevosita bog'liq bo'lgan turizm turlarida, xususan qishloq, ekologik va barqaror turizmda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Ekoturizm barqaror rivojlanishning muhim tarkibiy qismiga aylanib, atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy o'sish va madaniy merosni saqlash o'rtasida muvozanatni ta'minlashga intiladi. Ko'pincha atrof-muhitning yemirilishi va madaniy qadriyatlarning yo'qolishiga olib keladigan ommaviy turizmdan farqli o'laroq, ekoturizm tabiiy hududlarga mas'uliyatli sayohatni targ'ib etadi. U atrof-muhitni asrashga, mahalliy aholining farovonligini qo'llab-quvvatlashga hamda tushuntirish va ta'lim jarayonlarini o'z ichiga olishga qaratilgan (TIES, 2015). Atrof-muhit muammolari bo'yicha global xabardorlikning ortishi va haqiqiy sayohat tajribalariga bo'lgan qiziqishning kuchayishi ekoturizmning jadal rivojlanishiga turtki bo'lib, uni turizm sanoatining muhim sohasiga aylantirdi.

Mazkur turizm turlari ko'pincha ikki xil, ammo o'zaro tutash sohalar turizm va atrof-muhitni muhofaza qilish kesishgan nuqtada yangi muammolarni yuzaga keltiradi. Ushbu sohalar, hech bo'lmaganda nazariy jihatdan, turli manbalar va yakuniy maqsadlarga asoslanadi. Yuqori iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan turistik faoliyatlar qishloq hududlarida iqtisodiy rivojlanish, yangi biznes muhitlari va startap tashabbuslarini shakllantirish uchun muhim imkoniyat hisoblanadi va buni inkor etib bo'lmaydi [1].

Biroq turistik xizmatlar muhofaza etiladigan hududlarda amalga oshirilganda, iqtisodiy faoliyat o'z ta'sirini alohida zaiflik xususiyatlariga ega bo'lgan va qonunchilik tomonidan maxsus muhofaza talab etiladigan jismoniy makonlarda namoyon etadi. Bunday hollarda turizmga oid tadbirkorlik faoliyati maxsus tartibga solish rejimiga bo'ysunadi va davlat boshqaruvi organlarining faol nazoratini talab qiladi. Ushbu ma'muriy vazifalar, bir tomondan, bozorga kirishni tartibga solish, ya'ni ushbu sohani kamyob resurslarni ma'muriy taqsimlashga bo'ysunadigan navbatdagi sektor sifatida shakllantirish [2] orqali, ikkinchi tomondan esa turistik faoliyatning ekologik talablarga muvofiqligini kuzatish va nazorat qilish orqali amalga oshiriladi [3].

Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tushunchasining ma'muriy-huquqiy konsepsiyasi dunyo bo'ylab, asosan, ikki asosiy omil mavjudligini talab qiladi: birinchidan, muhofazaga loyiq yoki muhofazani talab qiladigan obyekt mavjud bo'lishi; ikkinchidan esa ushbu obyektning nimadandir himoya qilish zarurati bo'lishi. Ushbu tushuncha huquqiy kategoriya sifatida ilk bor 1972-yilda bo'lib o'tgan Stokgolm konferensiyasida shakllandi. Aynan shu konferensiyada o'ziga xos tabiiy xususiyatlari, landshafti, flora va faunasi tufayli ayrim geografik hududlar davlatlar tomonidan kuchaytirilgan muhofazaga muhtoj ekanligi to'g'risida global miqyosda anglash yuzaga keldi va davlat boshqaruv organlarining nazorat qiluvchi subyekt sifatidagi faol roli ta'kidlandi.

Stokgolm konferensiyasi yovvoyi fauna va florani muhofaza qilish vositasi sifatida (4-prinsip), shuningdek sayyoraning genetik xilma-xilligini saqlashni ustuvor yo'nalish sifatida belgilash orqali (39- va 40-tavsiyalar) atrof-muhitni himoya qilish bo'yicha xalqaro strategiyada tub burilish yasadi [4]. Shundan so'ng bir qator tashabbuslar ilgari surildi, jumladan: 1980-yilda Xalqaro Tabiatni Muhofaza Qilish Ittifoqi (IUCN), BMT Atrof-muhit dasturi (UNEP) va Butunjahon tabiat fondi (WWF) tomonidan FAO va UNESCO hamkorligida ishlab chiqilgan Tabiatni muhofaza qilish bo'yicha global strategiya; 1982-yil 28-oktabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Tabiat xartiyasi (37/7-rezolyutsiya); shuningdek 1976-yilgi Barselona konvensiyasi (O'rta yer dengizini muhofaza qilish to'g'risida) va Ramsar konvensiyasi (xalqaro ahamiyatga ega botqoqliklar to'g'risida) kabi sohaviy xalqaro hujjatlar.

Atrof-muhitga bo'lgan e'tiborning rivojlanishi hamda ilmiy va intellektual qiziqishning ortishi natijasida 1992-yilda Biologik xilma-xillik, Iqlim o'zgarishi va Cho'llanishga qarshi kurash bo'yicha Rio konvensiyalari qabul qilindi. Ushbu hujjatlarning asosiy maqsadlari biologik xilma-xillikni saqlash, uning tarkibiy qismlaridan barqaror foydalanish hamda genetik resurslardan foydalanish

natijasida olinadigan foydani adolatli va teng taqsimlashdan iborat bo'lib, bunga genetik resurslarga tegishli huquqlar va texnologiyalarni hisobga olgan holda tegishli moliyalashtirish orqali erishilishi belgilandi [5]. O'zining katta salohiyatiga qaramay, ekoturizm tashabbuslarining muvaffaqiyati asosan samarali boshqaruv, jamoatchilik ishtiroki va qo'llab-quvvatlovchi siyosatlariga bog'liq. Boshqaruv va siyosiy-huquqiy tizimlar ekoturizm amaliyotlarining Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) bilan uyg'unligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, tartibga soluvchi choralar va rag'batlar turizm operatorlari hamda mahalliy hamjamiyatlarni barqaror amaliyotlarni qo'llashga undashi mumkin.

Hozirgi kunda ham amal qilayotgan va 1995-yilda O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan ushbu konvensiya xalqaro darajada tabiatni muhofaza qilish siyosatini shakllantirishga asosiy e'tiborni qaratadi. Shu doirada bir qator huquqiy va ma'muriy vositalar joriy etilgan bo'lib, ular orasida ushbu tadqiqot uchun alohida ahamiyat kasb etadigan tushuncha "muhofaza etiladigan tabiiy hududlar", ya'ni aniq geografik chegaralarga ega, maxsus muhofaza maqsadlariga erishish uchun belgilangan va boshqariladigan hududlar tushunchasi mavjud. Konvensiya ishtirokchi davlatlarga muhofaza etiladigan hududlar tizimini shakllantirish majburiyatini yuklaydi, bu esa qaysi hududlar muhofazaga olinishi hamda ularni boshqarish uchun standartlar va tashkiliy mexanizmlarni belgilovchi ma'muriy tuzilmani talab etadi (8-a va 8-b-moddalar) [5]. Shu tariqa, ushbu konvensiya xalqaro nuqtai nazardan muhofaza etiladigan hududlarning qonuniyligi va legitimligini ta'minlovchi asosiy tayanch hujjat hisoblanadi.

Yevropa darajasida muayyan geografik hududlarni muhofaza qilishga oid dastlabki normativ-huquqiy hujjat 79/409/YEES-sonli Yovvoyi qushlarni muhofaza qilish to'g'risidagi Direktivadir. Ushbu hujjatning 3-moddasida a'zo davlatlarga muhofaza etiladigan hududlarni tashkil etish va ularning tegishli boshqaruvini ta'minlash majburiyati yuklangan [6].

Rio konvensiyasi va uning xalqaro miqyosdagi ta'siridan so'ng, xuddi shunday o'zgarish Yagona Yevropa akti qabul qilingandan keyin Yevropa Ittifoqida sodir bo'ldi, xususan, Komissiyaning 1988-yil 31-avgustdagi COM (88) 381-sonli taklifidan so'ng, sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Ushbu hujjat Yevropa Ittifoqi asosiy huquqini isloh qilib, ekologik siyosat sohasida Ittifoq institutlariga yagona bozor maqsadlaridan tashqarida vakolatlar berdi. Natijada 1992-yil 21-mayda 92/43/EES-sonli Tabiiy yashash muhitlari hamda yovvoyi flora va faunani muhofaza qilish to'g'risidagi Direktivasi qabul qilindi. Direktivani ishlab chiqish Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi shartnoma (TEU) bilan parallel ravishda olib borildi va unda keyinchalik TEUda mustahkamlangan ayrim jihatlar, jumladan, birdamlik jamg'armalari orqali hamkorlikda moliyalashtirish mexanizmlari o'z aksini topdi.

92/43-sonli Direktivada joriy etilgan eng muhim yangiliklardan biri Natura 2000 tarmog'ining yaratilishidir [7]. Ushbu tarmoq kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlar uchun ko'payish va dam olish hududlari, shuningdek o'z-o'zidan muhofazaga loyiq bo'lgan ayrim noyob tabiiy yashash muhitlarini o'z ichiga oladi. Uning maqsadi a'zo davlatlar o'rtasida muhofaza tizimining izchilligi va yuqori himoya standartlarini ta'minlashdan iborat.

Yevropa Ittifoqi huquqidagi subsidiarlik prinsipiga muvofiq, Direktivada a'zo davlatlarga yuqori darajada erkinlik berilgan bo'lib, muhofaza etiladigan hududlar ro'yxatini shakllantirishda yetakchi rol aynan ularga yuklatilgan. Shu sababli, a'zo davlatlar Direktivaga ilova qilingan III-ilovada belgilangan mezonlarni inobatga olgan holda, Natura 2000 tarmog'iga kiritilishi lozim bo'lgan hududlarni Yevropa Komissiyasiga taklif etadi. Takliflar qabul qilingach, Komissiya tegishli a'zo davlat bilan hamkorlikda Yevropa miqyosida ahamiyatga ega tabiiy yashash muhitlari ro'yxatini shakllantiradi.

Shu bilan birga, a'zo davlatlar muayyan talablarga javob beradigan hududlarni maxsus muhofaza etiladigan hudud sifatida e'lon qilish majburiyatiga ega. "Buni 1993-yildagi Yevropa Ittifoqi Sudi qarori tasdiqlaydi. Mazkur qarorda sud Ispaniya 79/409/YES-sonli Direktivaga zid ravishda Santona botqoqliklarini maxsus muhofaza zonasi sifatida belgilamaganligi hamda ushbu hududda yashash muhitining ifloslanishi yoki buzilishining oldini olish uchun zarur choralarini ko'rmaganligi sababli Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati shartnomasi bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarmagan, degan xulosaga kelgan [8].

Hozirda 92/43-sonli Yashash joylari Direktivasi bo'yicha tartibga solinadigan 27 165 ta jamoat ahamiyatiga ega joylar (SCI) va 79/409-sonli Qushlar Direktivasi bilan tartibga solinadigan 5,616 ta maxsus muhofaza zonalari (SPA) mavjud [9].

"Natura 2000" tarmog'ini tashkil etuvchi hududlarni boshqarish a'zo davlatlar vakolatiga kiradi. Shu bilan birga, Direktivaga muvofiq, a'zo davlatlarga tanlab olingan hududlarning yomonlashuvini va salbiy o'zgarishlarini oldini olish maqsadida zarur muhofaza choralarini qabul qilish majburiyati yuklatilgan. Ushbu choralar boshqaruv va rivojlanish rejalari, normativ-huquqiy, ma'muriy yoki shartnomaviy mexanizmlarni o'z ichiga oladi (6-modda).

Shuningdek, muhofaza etiladigan hududlarni boshqarish bilan bog'liq xarajatlarni, Yevropa Ittifoqi tomonidan hamkorlikda moliyalashtirish nazarda tutilgan ayrim istisno holatlarni hisobga olmaganda, asosan a'zo davlatlarning o'zlari zimmasiga olishlari belgilangan (8-modda).

Mamlakatimizda ham ilk muhofaza etiladigan tabiiy hududlar sifatida birinchi Qo'riqxonalar 1929-yilda Turkistonning g'arbiy qismida tashkil etilgan [10].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida davlat atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlashni ta'minlashi lozimligi belgilangan. Shu tamoyilga asoslanib, Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonunning 1-moddasi tabiatni muhofaza qilish va saqlab qolishni uning asosiy maqsadi sifatida belgilaydi. "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi qonun esa ushbu sohadagi asosiy normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi va tabiiy komplekslarni muhofaza qilishning qonuniy asoslarini belgilaydi.

Yashil boshqaruv (green governance) ekoturizmning barqarorligi va muvaffaqiyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu samarali siyosiy-huquqiy tizimlarni rivojlantirish, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. Avstraliya va Kosta-Rika kabi kuchli yashil boshqaruv tizimiga ega mamlakatlar atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy o'sish va madaniy merosni saqlash borasida sezilarli natijalarga erishganini namoyish etadi. Jamoatchilikning faol ishtiroki mahalliy aholining iqtisodiy va madaniy jihatdan foyda ko'rishini ta'minlaydi, qat'iy qoidalar va monitoring tizimlari esa turizmning ekotizimlarga salbiy ta'sirini minimallashtiradi. Huquqni ijro etishdagi muammolar va jamoalarning qarshiligi kabi qiyinchiliklarga qaramay, ularni salohiyatni oshirish va ta'lim orqali bartaraf etish ekoturizmning global miqyosdagi ijobiy ta'sirini yanada kuchaytirishi mumkin. Xalqaro hamkorlik ham barqaror turizm sohasida ilg'or tajribalarni almashish va sa'y-harakatlarni takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Samarali boshqaruv va qo'llab-quvvatlovchi siyosiy-huquqiy tizimlar ekoturizm tashabbuslarining muvaffaqiyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kuchli yashil boshqaruv va qat'iy me'yorlarga ega mamlakatlar ekoturizmga sezilarli ijobiy natijalarga erishmoqda. Barqaror amaliyotlarni rag'batlantiruvchi, tabiatni muhofaza qilishni qo'llab-quvvatlovchi va mahalliy jamoalarni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etuvchi siyosatlar muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, bu siyosatlarning ijrosi va barcha manfaatdor tomonlarning barqaror rivojlanish maqsadlariga sodiqligi muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, jamoatchilik ishtiroki muvaffaqiyatli ekoturizmning asosiy ustunlaridan biridir. Mahalliy aholini rejalashtirish va qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish loyihalarning samaradorligini oshiradi va foydaning kengroq taqsimlanishini ta'minlaydi.

Shuni aytib o'tish lozimki, turizm va muhofaza etiladigan hududlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish va boshqarish zaruratini kuchaytirayotgan uchta muhim global tendensiya bir vaqtda rivojlanmoqda. Birinchidan, xalqaro sayohat va turizm jadal sur'atlarda o'sib bormoqda, bu esa tobora ko'proq insonlarning tabiiy va madaniy merosni ko'rish, o'rganish va qadrlash istagini kuchaytirmoqda. Ikkinchidan, xalqaro tabiatni muhofaza qilish hamjamiyati biologik xilma-xillikning yo'qolishini sekinlashtirish yoki shu holatda to'xtatishda muhofaza etiladigan hududlarni asosiy tayanch mexanizm sifatida qaramoqda. Uchinchidan, butun dunyo xalqlarining muhofaza etiladigan hududlarga bo'lgan talablari nafaqat ortyapti, balki tobora murakkablashib bormoqda.

Talabning ortishi, bir tomondan, insoniyatning ko'payishi va qishloq xo'jaligi kabi yer foydalanish turlari orqali tabiiy hududlar va yovvoyi hayvonot bilan makon uchun raqobat kuchayishi bilan bog'liq. Talablarning xilma-xillashuvi esa muhofaza etiladigan hududlarning nafaqat tabiatni saqlash obyekti, balki daromad manbai, inson salomatligiga xizmat qiluvchi ekotizim foydalari, mahalliy aholi turmush darajasini oshirish vositasi, transchegaraviy miqyosda "tinchlik"ni mustahkamlovchi mexanizm va hatto boshqaruv modeli sifatida ko'rilishi bilan izohlanadi.

Mazkur uch tendensiyaning birlashuvi Jahon muhofaza etiladigan hududlar komissiyasi (World Commission on Protected Areas, 2012) ta'kidlaganidek, tashrif buyuruvchilarni va turizm rivojini boshqarish bo'yicha institutsional salohiyatni kuchaytirish zaruratini tezlashtiradi. Shu bilan birga, tashrif buyuruvchilarning afzalliklari, xulq-atvori, ehtiyojlari, xarajat odatlari hamda ularning ijtimoiy va ekologik ta'siri haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish ehtiyoji ham ortib bormoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat tabiatni muhofaza qilish harakati, balki butun fuqarolik jamiyati uchun ham yangi muammolar va imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

2003-yilda Janubiy Afrikaning Durban shahrida bo'lib o'tgan Jahon bog'lari kongressida ishtirokchilar tashrif buyuruvchilarni boshqarish va turizmni rivojlantirishni samarali amalga oshirish uchun ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish zarurligini e'tirof etgan edilar. Kongressdan keyingi 23 yil davomida hamjamiyatlar va tabiatni muhofaza qilish tashkilotlari turizmni jamoatchilikda tabiiy merosni anglashni oshirish va samarali muhofazani ta'minlash uchun zarur bo'lgan siyosiy harakatlarni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida tobora ko'proq qo'llay boshladilar.

Shuningdek, "turizm Yer yuzasining quruqlik qismining 17,5 foizdan ortig'ini va okeanlarning 8,4 foizini qamrab olgan muhofaza etiladigan hududlar tizimini boshqarish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarning kamida bir qismini ta'minlovchi manba sifatida ham qaralmoqda"[11]. Turizm sektori mahalliy aholi uchun iqtisodiy imkoniyatlar yaratish va tashrif buyuruvchilar uchun hayot sifatini oshirish salohiyatiga ega. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat, volontyorlik turizmi va qiymat zanjirlari orqali esa muhofaza etiladigan hududlar yaqinida yashovchi kambag'al aholi uchun sog'liqni saqlash va ta'limga kirish imkoniyatlari yaratilishi mumkin. Iqtisodiy foydaning eng katta ulushi ish o'rinlari yaratishga to'g'ri keladi. Mahalliy biznesni rivojlantirish va infratuzilmani yaxshilash ham muhim o'rin tutadi, bu esa ekoturizmning iqtisodiy diversifikatsiyadagi rolini ko'rsatadi.

Bioxilma-xillik bo'yicha Kunming-Monreal global dasturining 3-maqsadi (30x30) ya'ni 2030-yilgacha 30 % quruqlik, ichki suvlar, qirg'oqbo'yi va dengiz hududlari biologik xilma-xillikni saqlab qolish va ekotizim xizmatlarini ta'minlash uchun samarali muhofaza etilgan va boshqariladigan tizimlar orqali himoyalaniishiga erishishga intilayotgan davlatlar sharoitida

ayniqsa yangi muhofaza etiladigan hududlarning ko'pchiligi allaqachon insonlar yashab kelayotgan yoki foydalanayotgan hududlarda tashkil etilishi kutilmoqda. Bunday hududlarni rasmiylashtirish resurslardan foydalanish va kirish imkoniyatlariga cheklovlar kiritadi, shu sababli turizm orqali olinadigan daromad mahalliy siyosiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlashda muhim omilga aylanadi.

Bu sharoitda ekologik faollar, mahalliy tadbirkorlar va rivojlanish agentliklari muvaffaqiyatli turizm faoliyatini yo'lga qo'yish uchun kengaytirilgan bilim bazasiga ehtiyoj sezadilar. Mahalliy jamoalar esa tashrif buyuruvchilar oqimiga tayyor bo'lishi, madaniy va tabiiy merosni asragan holda yuqori sifatli turistik tajribalarni ta'minlay oladigan iqtisodiy hamkorliklarni shakllantirishi lozim.

Mazkur jarayonlar axborot, bilim va aqlli boshqaruvni talab etadi. Axborot hududning qaysi resurslari sayyohlar uchun jozibador ekanini, qaysi bozor segmentlari mavjudligini va turizm faoliyati bilan bog'liq ijobiy va salbiy ta'sirlarni tavsiflaydi. Bilim esa marketing mexanizmlari, foyda taqsimoti, samaradorlik va tenglik masalalarini tushunishga yordam beradi. Aqlli boshqaruv esa turizm nimani barqaror saqlashi kerakligi, qaysi boshqaruv modellari samarali ekanligi va global bosimlar sharoitida hamkorlik qanday davom etishi mumkinligi kabi murakkab savollarga javob topishga xizmat qiladi.

Xulosa sifatida aytish lozimki muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda barqaror turizmni rivojlantirish xalqaro huquqiy tamoyillarni milliy qonunchilikka integratsiya qilishni talab etadi. Bunda ekologik sig'im prinsipi, zonalashuv, mahalliy hamjamiyat manfaatlarini himoya qilish, majburiy ekologik ekspertiza va turizm daromadlarining ekologik fondlarga yo'naltirilishi kabi mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi tahlillardan hamda xorijiy davlat tajribasidan kelib chiqib, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda barqaror turizmning standartlari va huquqiy kafolatlarini mustahkamlash uchun quyidagi tavsiyalarni milliy qonunchilikka iplementatsiya qilish taklif etiladi.

Birinchidan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO), Xalqaro Tabiatni Muhofaza qilish Ittifoqi standartlaridan kelib chiqib, "barqaror turizm" tushunchasini qonunchilikka kiritish lozim. Barqaror turizm – bu tabiiy ekotizimlarning yaxlitligi va bioxilma-xilligini saqlagan holda, mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olib, uzoq muddatli ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatni ta'minlovchi turizm faoliyati hisoblanadi.

Ikkinchidan, majburiy ekologik baholash tizimini joriy etish taklif etiladi. Har qanday turistik loyiha ekologik ekspertizadan o'tmasdan amalga oshirilmasligi lozim. Muhofaza etiladigan hududlarda turizm infratuzilmasi faqat davlat ekologik ekspertizasining ijobiy xulosasi asosida quriladi.

Uchinchidan, Qonunchilikka "eko-sertifikat" tushunchasini kiritish taklif etiladi. Ya'ni Muhofaza etiladigan hududlarda faoliyat yurituvchi mehmonxonalar, gidlar, transport xizmatlari uchun majburiy ekologik standartlar joriy etish lozim.

IQTIBOSLAR/CHOCKI/REFERENCES:

1. Villanueva Cuevas, A. (2012). Las nuevas formas de turismo como instrumento para lograr un desarrollo sostenible e integrador. Actualidad Jurídica Ambiental, vol. 2, 2012
2. Arroyo Jiménez, L. (2015). La adjudicación administrativa de recursos escasos. Indret: Revista para el Análisis del Derecho, vol. 1, pp. 1-45.
3. Rebollo Puig, M. (1999). La peculiaridad de la policía administrativa y su singular adaptación al principio de legalidad. Revista Vasca de Administración Pública. Herri-Ardurantzako Euskal Aldizkaria, vol. 54, pp. 247-282.
4. BMT Inson va atrof-muhit bo'yicha Stokgolm konferensiyasi (1972): United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972. – URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

5. Convention on Biological Diversity (CBD). — United Nations, 1992. — URL: <https://www.cbd.int/convention/text/>
6. Council Directive 79/409/EEC of 2 April 1979 on the conservation of wild birds (OJ L 103, 25.4.1979). — URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1979/409/oj/eng>
7. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. — Official Journal of the European Communities L 206, 22.7.1992. — URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/43/oj/eng>
8. Implementation of rulings for nature conservation: Court of Justice of the European Union case studies - EEB - The European Environmental Bureau. URL: <https://eeb.org/en/library/implementation-of-rulings-for-nature-conservation-court-of-justice-of-the-european-union-case-studies/> (дата обращения: 17.01.2026).
9. Natura 2000 sites designated under the EU Habitats and Birds Directives. 2025. URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/natura-2000-sites-designated-under> (дата обращения: 19.01.2026).
10. Qo'riqxonaning etnografik tarixi bepul yuklab oling! PDF kitoblar, dars ishlanmalar, referatlar va taqdimotlar pdfbox.uz. URL: <https://pdfbox.uz/doc/geografiya/25425-qoriqxonaning-etnografik-tarixi> (дата обращения: 19.01.2026).
11. WCMC. Beyond coverage: strengthening the quality of protected and conserved areas // UNEP-WCMC. URL: <http://production-wordpress.unep-wcmc.org/beyond-coverage-strengthening-the-quality-of-protected-and-conserved-areas/>

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

ISSN 2181-9416

2026-YIL